

RECENZIJE I PRIKAZI

Daniel Patafta

FRANJEVAČKO 13. STOLJEĆE: POVIJEST, TEOLOGIJA, DUHOVNOST

KRŠĆANSKA SADAŠNJOST, ZAGREB, 2018., 465 STR.

Izdavačka kuća „Kršćanska sadašnjost“ objavila je knjigu *Franjevačko 13. stoljeće. Povijest, teologija duhovnost* crkvenog povjesničara, franjevca Daniela Patafte. Djelo je nastalo kao plod dugogodišnjeg istraživanja franjevačke povijesti, tj. vremena kada je ona počela nastajati, a to je 13. stoljeće. Na samom početku knjige nalazi se predgovor koji je napisao publicist i pjesnik, franjevački trećoredac Stjepan Lice.

U uvodu autor, iznoseći vlastitu motivaciju, razloge i svrhu pisanja ovoga djela, obrazlaže i naslov knjige. Samo 13. stoljeće jest stoljeće kada nanovo započinje preporod europskoga Zapada, vrijeme je to nastanka nekih temeljnih struktura koje će obilježiti zapadnoeuropski civilizacijski krug poput gradova, parlamenta i sveučilišta, ali to je i stoljeće nastanka franjevačkoga reda, njegova procvata i prvih kriza koje su duboko obilježile njegove početke i ostavile traga tijekom mnogih stoljeća. Duboka višestoljetna prisutnost franjevaca u hrvatskome narodu autoru je bila dodatan poticaj za pisanje ove knjige čiji je cilj dati sustavan prikaz bitnih elemenata franjevačke povijesti 13. stoljeća. Dalje u uvodnom dijelu autor donosi uvid u tiskanu građu na hrvatskom jeziku koja je značajna za poznavanje osobe Franje Asiškog i same povijesti franjevaštva.

Nakon uvoda slijedi prvi dio knjige pod naslovom *Povijest*, a sastoji se od dvaju poglavlja: *Politički i duhovni horizonti 12. i 13. stoljeća* (19-54) i *Povijest Franjevačkog reda od Franje Asiškog do kraja 13. stoljeća* (55-171). U prvome poglavlju Patafta opisuje vrijeme 13. stoljeća koje obilježava porast stanovništva, urbanizaciju kršćanskoga zapada, razvoj gradova, rađanje građanske kulture pod utjecajem sukoba papinstva i Carstva, ali i razvoj intelektualne misli pod utjecajem grčke, židovske i arapske literature koja dolazi na kršćanski zapad u doticaju s islamskom kulturom. Autor dalje analizira političku sliku, ali i duhovna gibanja tadašnje zapadne Europe koja su pod snažnim utjecajem svih spomenutih društvenih i političkih promjena. Nadalje se u ovom poglavlju donosi prikaz važnijih dualističko-gnostičkih heretičkih pokreta, katarata i valdenza, koji su utjecali na tadašnja duhovna gibanja, kao i na učenje Joakima iz Fiore koje su kasnije prihvatili franjevački spiritualci 13. i 14. stoljeća. U drugome poglavlju prvoga dijela knjige *Franjevački red od Franje Asiškog do kraja*

13. stoljeća autor opširno zahvaća u sam lik i djelo Franje Asiškoga te njegovu karizmu, pobliže analizira početke nastanka prvoga bratstva, genezu franjevačkoga pravila i Franjinu oporuku. Nadalje autor analizira okolnosti unutar reda nakon Franjine smrti kada je general reda najprije bio Ivan Parenti, a zatim brat Ilija. Patafta veliku pozornosti posvećuje razdoblju kada je za generalnog ministra reda izabran Bonaventura iz Bagnoregia, koji je upravljao franjevačkim redom od 1257. do 1274. godine. U tome razdoblju Bonaventura konsolidira red mudrim i promišljenim zakonskim zahvatima stišavajući podjele koje su ga razdirale, rješava problem spiritualaca, uređuje zakonodavstvo reda i ustrojava formativni proces za mladu braću. Budući da je sv. Bonaventura jedan od najvećih franjevačkih teologa i mislilaca, mnoga su braća preuzela katedre na sveučilištima Europe, a red je procvjetao osobito na području znanosti, misionarskih aktivnosti, dušobrižništva i općenito na planu cjelokupne crkvene djelatnosti. Nakon toga slijedi prikaz povijesti franjevačkog reda od sv. Bonaventure do kraja 13. stoljeća i prikaz problematike pokreta spiritualaca koji su u drugoj polovici 13. stoljeća bili problematični za red, ali i za Crkvu u cjelini. Tu se detaljno analizira njihov doktrinarni nauk, način života, studij i apostolat. Neuspio pokušaj spiritualaca da preuzmu dominaciju u redu doveo je do pokušaja njihova izdvajanja iz reda. Problematikom separatizma franjevačkih spiritualaca završava prvi dio knjige, odnosno franjevačko 13. stoljeće.

Drugi dio knjige, pod nazivom *Teologija i duhovnost*, sastoji se od osam poglavlja. Prvo poglavlje ovoga djela knjige nosi naziv *Filozofija i teologija 13. stoljeća* (183-210). Patafta u ovom poglavlju donosi prikaz nastanka nove crkvene znanosti u 12. stoljeću, stoljeću koje se smatra početkom skolastičkog pristupa znanosti. Zahvaljujući sveučilištima 13. stoljeća dolazi vrijeme razvijene ili visoke skolastike. Najveća su sveučilišta ona u Parizu, Bologni i Oxfordu i s njima dolazi do zaokreta u stjecanju znanja i razvitku znanosti. Nadalje se autor bavi razvojem filozofije i teologije 13. stoljeća kada Zapad preko arapske, židovske i grčke kulture sve više dolazi u doticaj s Aristotelovim djelima koja pokreću jednu revoluciju misli. Dok se rana skolastika temeljila na Platonu, razvijena skolastika 13. stoljeća svoje utemeljenje pronalazi u Aristotelovoj misli. Na tom tragu autor donosi temeljne strukture misli sv. Bonaventure i Tome Akvinskoga. Dok Toma svoju misao gradi na Aristotelu, Bonaventura se više temeljio na Platonu i kršćanskoj baštini ranijih razdoblja. *Duhovno i teološko dočitavanje spisa sv. Franje Asiškog* (211-255) naziv je sljedećeg poglavlja u kojem autor analizom pojmova koji su naglašeni u Franjinim spisima, poput Bog, čovjek, euharistija, Crkva, Djevica Marija, milosrđe, donosi temeljne naglaske duhovnosti sv. Franje. Treće poglavlje ovoga dijela knjige nosi naslov *Sveti Antun Padovanski „Doctor Evangelicus“ – prvi učitelj franjevačkoga reda* (256-270). U njemu Patafta ulazi u lik i djelo sv. Antuna, njegovu teologiju i filozofiju te navodi kako uvid u njegova djela jasno pokazuje da je Antun bio skolastik i spekulativni teolog premda ga se ostavlja po strani kada se navode velika imena skolastike. Antun je svakako bio prethodnik franjevačke teološke škole i spona koja povezuje staru augustinovsku tradiciju s franjevačkom filozofsko-teološkom školom. *Aleksandar Haleški – početak franjevačke*

teologije (272–296) naslov je idućega poglavlja koje progovara o životu Aleksandra Haleškog u kontekstu idejnih i duhovnih strujanja prve polovice 13. stoljeća i kako su se ona odrazila na njegovu misao. Zatim autor poblizje sagledava aristotelizam i augustinovsku baštinu u djelima Aleksandra Haleškoga, njegov rad na Sveučilištu u Parizu u kontekstu poslanja prosjačkih redova te na kraju donosi analizu teološke misli ovog velikog mislioca. Kristocentričnost kao ključ franjevačke teologije najvidljivija je u spisima Aleksandra Haleškog u kojima on stavlja naglasak na povezanost Trojstva i utjelovljenja što izravno proizlazi iz utjecaja franjevačke karizme. U svom nauku o Trojstvu Haleški ostaje na Augustinovoj liniji. Zatim slijedi peto, najopširnije poglavlje drugoga dijela knjige *Bonaventura Banjoređijski „Doctor Serapicus“ – vrhunac franjevačke teologije i duhovnosti 13. stoljeća* (297-371). Ovo poglavlje na početku donosi podatke o životu i djelu sv. Bonaventure. Za razliku od Haleškog i mislilaca njegova kruga, Bonaventura puno dublje prodire u misao Franje Asiškoga pretačući je u filozofsko-teološki izraz. Možemo reći kako je on filozofsko-teološki izraz Franje Asiškog. Nadalje se autor zadržava na iščitavaju izvora iz kojih je očita temeljna intelektualna misao sv. Bonaventure. Nepobitna je činjenica kako Bonaventura uglavnom temelji svoj filozofsko-teološki rad na Augustinovoj, a posredno tome i platonističkoj, odnosno neoplatonističkoj tradiciji, ali kod njega su prisutni i elementi Aristotelova nauka. Bonaventura razvija i snažnu kritičku misao i ne navodi samo citate starijih autora kako bi potkrijepio svoje teze, što je bilo često u njegovu vremenu. Stoga se može reći da on stvara novu, osobnu sintezu. Dalje u ovome poglavlju autor obrađuje Bonaventurin nauk o Trojstvu i stvaranju, a detaljnije se zadržava na prikazu Bonaventurina učenja o egzemplarizmu u kojemu velika platonistička tradicija dobiva svoj specifično kršćanski sadržaj i značenje. Zatim se donosi njegov nauk o povratku koji obuhvaća sintezu duhovnosti i sustavne teologije. Dalje u poglavlju autor zahvaća u Bonaventurin nauk o Kristu i teoriji prosvjetljenja te njegovu soteriologiju i teologiju milosti i spasenja. Potom donosi prikaz Bonaventurina nauka o Crkvi i sakramentima te se osvrće na njegovu eshatologiju i teologiju povijesti, a poglavlje završava uvodom u duhovnost sv. Bonaventure. Sljedeće poglavlje nosi naziv *Petar Ivan Olivi – antropologija, egzegeza, i teologija papinstva* (372-398). Ovo poglavlje upoznaje nas s likom i djelom manje poznatog franjevačkog teologa Petra Ivana Olivija koji je bio pripadnik osuđenih franjevačkih spiritualaca. Službena Crkva osudila je njegov nauk, a Generalni kapitul reda u Lyonu 1299. naredio je da se njegovi spisi spale, što je dovelo do toga da je tijekom niza stoljeća Olivijev nauk bio sustavno zanemarivan. Autor pokušava rekonstruirati njegovu misao nekim naglascima njegova teološkog zanimanja i područja rada poput proučavanja Sv. pisma, učenju o papinoj nepogrešivosti itd. Sedmo poglavlje nosi naziv *Engleska franjevačka škola 13. stoljeća* (399-433). Na početku poglavlja donose se podatci o dolasku franjevaca u Englesku, a nakon toga slijede prikazi lika i djela te teoloških promišljanja Roberta Grosseteste, engleskog franjevca Rogera Bacona, začetnika eksperimentalne metode u vremenu klasične skolastike, te franjevca i teologa Johna Peckama, canterburyjskog nadbiskupa.

Posljednje poglavlje drugoga dijela knjige i ujedno posljednje u knjizi posvećeno je franjevačkoj duhovnosti, odnosno mistici što je očito iz naslova: *Franjevačka mistika 13. stoljeća* (433-445). Patafta ovdje donosi glavne karakteristike franjevačke mistike i njezina temeljna obilježja, od kojih je kristocentričnost njezina teološka osnova. Autor se u ovome poglavlju najviše zadržava na mistici sv. Bonaventure koja svoj vrhunac ima u njegovu djelu *Put duha k Bogu* te donosi kratki prikaz sustavne mistike sv. Rajmunda Lulskog. Djelo završava zaključkom i opsežnim popisom bibliografije koja sadrži popis izvora i literature korištene prilikom pisanja ove knjige, koja je najvećim dijelom na stranim jezicima, a sami su izvori na latinskom jeziku.

Knjiga Daniela Patafte cjelovit je i sustavan prikaz franjevačke misli i baštine 13. stoljeća, što je važan iskorak u povijesnom proučavanju unutar hrvatske crkvene historiografije i historiografije općenito, jer samo djelo zahvaća u jednu svjetsku stvarnost koja je ostavila dubok trag i u hrvatskoj povijesti. Zato je potrebno naglasiti kako je ova knjiga prvo takvo djelo na hrvatskom jeziku izdano u vrijeme kada i sveopća Crkva nudi lik Franje Asiškoga kao primjer i putokaz življenja evanđelja. Stoga će ona biti jedno od temeljnih polazišta kako za sve one koji će se baviti istraživanjem franjevačkog pokreta i njegove baštine tako i za sve one iz najširega kruga čitateljstva koje sv. Franjo inspirira i motivira u življenju evanđelja. Izvrsnost pristupa i skladnost izražavanja, kao i kvalitetna znanstvena i metodološka utemeljenost, čine ovo djelo prvorazrednim izvorom za poznavanje povijesti franjevačkog reda u 13. stoljeću i, što je osobito važno, djelo je rad hrvatskog povjesničara.

Marijan Vidović
(Našice)